“Ο Παιδικός Σταθμός ως χώρος διαμόρφωσης της προσωπικότητας και προαγωγής της ψυχικής ανθεκτικότητας” *

Ο Βρεφονηπιακός Σταθμός, αποτελεί τον πρώτο οργανωμένο χώρο αγωγής, εκπαίδευσης και φροντίδας, όπου το παιδί έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με ένα περιβάλλον εκτός της οικογένειας.

Ως αγωγή, ορίζεται το σύνολο των επιδράσεων (συστηματικών ή μη) που δέχεται ο αναπτυσσόμενος άνθρωπος από το περιβάλλον του με αποτέλεσμα την εσωτερίκευση αξιών, κανόνων, στάσεων και συμπεριφορών. Ως εκπαίδευση ορίζεται η οργανωμένη συστηματική διαδικασία αγωγής και μάθησης που παρέχεται από μέρους της πολιτείας ή άλλου φορέα με στόχο τη μετάδοση ενός συστήματος γνώσεων και αξιών στη νέα γενιά (Kron, 2012). Επομένως, η εκπαίδευση δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο καμιάς βαθμίδας εκπαίδευσης. Ο παιδικός σταθμός είναι επίσημος φορέας της πολιτείας, ο οποίος συστηματικά «εκπαιδεύει» τα παιδιά στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων οι οποίες θέτουν τα θεμέλια για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και ενισχύουν την ικανότητά τους για προσαρμογή στο εκάστοτε περιβάλλον. Υπό αυτή την έννοια, η εκπαίδευση που παρέχεται στον παιδικό σταθμό αποτελεί εκπαίδευση ζωής και επιβίωσης.

Η εκπαίδευση των παιδιών δεν ξεκινά στην ηλικία των τεσσάρων ετών και η φροντίδα δεν σταματά στην ηλικία αυτή. Ένα παιδί χρειάζεται αγωγή, εκπαίδευση και φροντίδα από την ημέρα που γεννιέται μέχρι την ενηλικίωσή του τουλάχιστον! Άλλωστε σύμφωνα με τις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις, η προσχολική αγωγή και εκπαίδευση αντιμετωπίζεται πλέον ως ενιαία και αναφέρεται στην αγωγή και την εκπαίδευση που δέχεται ένα παιδί από τη γέννησή του μέχρι την ηλικία των οκτώ ετών (NAYEC, 2003).

Η επιστημονική έρευνα έχει πλέον τεκμηριώσει ότι τα έξι έως οκτώ πρώτα χρόνια της ζωής αποτελούν την κρίσιμη εκείνη περίοδο κατά την οποία, εξαιτίας της πλαστικότητας του ανθρώπινου εγκεφάλου και της αυξημένης δεκτικότητας του παιδιού, είναι δυνατή η πλήρης αξιοποίηση των εγκεφαλικών δομών. Αυτό μπορεί να συμβεί με την παροχή της ανάλογης αγωγής και εκπαίδευσης έτσι ώστε το παιδί να αποκτήσει τις νοητικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες που θα αποτελέσουν τις βάσεις για κάθε είδους μάθηση και θα του επιτρέψουν να γίνει σταδιακά ένα αυτόνομο άτομο, ικανό να προσαρμόζεται αποτελεσματικά στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον στο οποίο ζει (Johnson, Jones, & Gliga, 2015). Ο ανθρώπινος εγκέφαλος αναπτύσσεται με τον πιο γρήγορο ρυθμό κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων χρόνων της ζωής. Η ανάπτυξη, η περικοπή,η σύνδεση και η ενεργοποίηση των νευρώνων προκύπτει ανάμεσα στο πρώτο και στο τέταρτο έτος της ζωής. Περίπου 700 νέες νευρωνικές συνάψεις δημιουργούνται κάθε δευτερόλεπτο στον αναπτυσσόμενο εγκέφαλο του βρέφους και του νηπίου. Η ανάπτυξη του εγκεφάλου ολοκληρώνεται κατά 90% πριν το πέμπτο έτος της ηλικίας και εξαρτάται από τον τρόπο χρήσης του. Κάθε εμπειρία ενεργοποιεί ορισμένα κέντρα του εγκεφάλου. Τα νευρωνικά κέντρα που χρησιμοποιούνται συχνά

ενδυναμώνονται ενώ τα υπόλοιπα αδρανοποιούνται (Galván, 2010).Κάθε εμπειρία ενεργοποιεί ορισμένα κέντρα του εγκεφάλου. Επίσης έρευνες επιβεβαιώνουν ότι ο άνθρωπος κατά τα τρία πρώτα χρόνια της ζωής του, αποκτά το 50% των γνώσεών του και το 70% των δεξιοτήτων του.

Επομένως, ένας επιτυχημένος ενήλικας ξεκινά με τη γέννηση. Αυτό σημαίνει ότι ένα μεγάλο μέρος της προσπάθειας για αγωγή και εκπαίδευση θα πρέπει να τίθεται σε εφαρμογή πριν τα τέταρτα γενέθλια των παιδιών. Οι νευροεπιστήμες έχουν αποδείξει ότι αυτή είναι η πιο κρίσιμη περίοδος για την ανάπτυξη της αυτορρύθμισης του συναισθήματος και της συμπεριφοράς, των γλωσσικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων και των δεξιοτήτων κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Cozolino, 2014). Τέλος, έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά τα οποία λαμβάνουν την κατάλληλη αγωγή και εκπαίδευση νωρίς στη ζωή έχουν υψηλότερες ακαδημαϊκές επιδόσεις, μεγαλύτερα μακροπρόθεσμα οφέλη, καλύτερη κοινωνική θέση και πιο ευτυχισμένη ζωή (Bergen, & Coscia, 2001; Bruce, 2012).

Επιπρόσθετα, η κατάλληλη αγωγή και εκπαίδευση επιδρούν στην εξέλιξη του ατόμου μέσω της διαμόρφωσης βασικών διαστάσεων της προσωπικότητάς του. Στη νηπιακή ηλικία τίθενται οι βάσεις για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, καθώς τα παιδιά αρχίζουν να θέτουν κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με τον εαυτό τους, όπως τα παρακάτω: «Είμαι καλό ή κακό παιδί;» «Είμαι ικανός ή ανίκανος;» «Είμαι αγαπητός ή αντιπαθής;». Η απάντηση που θα δώσουν στην ερώτηση «Ποιος είμαι;» σε αυτό το αναπτυξιακό στάδιο μπορεί να επηρεάσει ολόκληρη τη ζωή τους. Άλλωστε έχει διαπιστωθεί ότι η προσωπικότητα είναι πιο σημαντική από την ευφυΐα για την επιτυχία στη ζωή.

Ο παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας αποτελεί συχνά για τα βρέφη και τα νήπια το άτομο εκείνο που μπορεί να ασκήσει τη μεγαλύτερη επίδραση στην ανάπτυξη των συναισθηματικών, κοινωνικών και νοητικών τους δεξιοτήτων μετά τους γονείς τους (Heckman, Rodrigo, & Savelyev, 2013). Είναι το άτομο εκείνο το οποίο όχι μόνο τα φροντίζει κατά τη διάρκεια της μισής περίπου ημέρας επί πέντε μέρες την εβδομάδα αλλά και εκείνο που τους παρέχει σημαντικά ερεθίσματα για την αξιοποίηση του νοητικού τους δυναμικού, τα εφοδιάζει με απαραίτητες γνώσεις για να κατανοήσουν τον κόσμο, τα διευκολύνει στην αναγνώριση και κοινωνική έκφραση των συναισθημάτων τους με στόχο την ανάπτυξη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων και τα στηρίζει με τη χρήση επιστημονικών παιδαγωγικών μεθόδων στην ανάπτυξη θετικής αυτοεικόνας, υψηλής αυτοεκτίμησης και αποτελεσματικών κοινωνικών δεξιοτήτων.

Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που αναδύονται ήδη από τη βρεφική ηλικία τείνουν να διατηρούνται σε όλη την υπόλοιπη ζωή. Προκειμένου όμως να διαμορφωθούν και να ενδυναμωθούν θετικά στοιχεία προσωπικότητας, τα βρέφη και τα νήπια χρειάζονται βοήθεια καθώς αυτά τα χαρακτηριστικά αρχίζουν να εκδηλώνονται στο νέο περιβάλλον του παιδικού σταθμού.

Ορισμένες από τις βασικές διαστάσεις της αναδυόμενης προσωπικότητας στη νηπιακή ηλικία είναι οι εξής:

α) Συναισθηματικός γραμματισμός
Πρόκειται για την ικανότητα αναγνώρισης, κατανόησης και έκφρασης συναισθημάτων.
Ο παιδαγωγός, μέσα από ευκαιρίες που παρουσιάζονται κατά την καθημερινή αλληλεπίδραση, μπορεί να διευκολύνει το παιδί να αναγνωρίζει και να ονομάζει τα συναισθήματα τόσο τα δικά του όσο και των άλλων (Webster-Stratton, & Reid, 2004). Για παράδειγμα, μπορεί να πει στο παιδί: «Πρέπει να στεναχωρήθηκες πολύ με αυτό που σου είπε η Ελένη», δίνοντας το πρότυπο της λεκτικοποίησης των αρνητικών συναισθημάτων. Επίσης, ο παιδαγωγός μπορεί να παρέχει βοήθεια στο παιδί ώστε να μάθει να αποδέχεται τα συναισθήματά του, λέγοντάς του για παράδειγμα: «Είναι λογικό να στεναχωριέσαι όταν οι φίλοι σου δεν θέλουν να παίξουν μαζί σου». Τέλος, μπορεί να ενθαρρύνει το παιδί να εκδηλώσει τα συναισθήματά του με κατάλληλο τρόπο, συζητώντας μαζί του διάφορες εναλλακτικές, εξερευνώντας «Τι θα συμβεί αν…».

β) Αυτορρύθμιση συμπεριφοράς
Πρόκειται για την ικανότητα διαχείρισης έντονων συναισθημάτων και εκδήλωσης αυτοελέγχου.
Ο παιδαγωγός μπορεί να δείξει βιωματικά στο παιδί πώς να ελέγχει τις παρορμήσεις του και να αναστέλλει την ανάγκη του για άμεση ικανοποίηση των επιθυμιών του, να στρέφει την προσοχή του σε εναλλακτικές καταστάσεις προκειμένου να ηρεμεί και να βρίσκει αποδεκτούς τρόπους έκφρασης του θυμού και άλλων έντονων συναισθημάτων (Kochanska, Coy, & Murray, 2001). Μία πολύ ενδιαφέρουσα τεχνική είναι αυτή της χελώνας, η οποία βασίζεται στην εξής ιστορία [1],[2]:
Ο Tucker είναι μία θαυμάσια χελώνα. Του αρέσει πολύ να παίζει με τους φίλους του στο σχολείο της λίμνης. Αλλά μερικές φορές συμβαίνουν πράγματα που κάνουν τον Tucker να θυμώνει πολύ! Παλιά, όταν ο Tucker θύμωνε, συνήθιζε να χτυπάει, να κλωτσάει ή να φωνάζει στους φίλους του. Οι φίλοι του τότε θύμωναν μαζί του ή στεναχωριόντουσαν εξαιτίας του. Τώρα όμως ο Tucker ξέρει έναν νέο τρόπο να «σκέφτεται σαν χελώνα» όταν θυμώνει.
• Αναγνωρίζω ότι είμαι θυμωμένος.
• Σκέφτομαι: «Σταμάτα!»
• Πάω στο καβούκι μου και παίρνω 3 βαθιές αναπνοές.
• Σκέφτομαι ήρεμα αποτελεσματικές στρατηγικές.
• Βγαίνω έξω από το καβούκι μου όταν ηρεμήσω κι έχω σκεφτεί μια λύση.

Οι φίλοι του Tucker χαίρονται όταν παίζει όμορφα και δεν τους χτυπάει. Επίσης, όταν χρησιμοποιεί λέξεις για να εκφράσει τον θυμό του και όταν ζητά τη βοήθεια της δασκάλας για να ηρεμήσει όταν είναι θυμωμένος.

γ) Δεξιότητες αλληλεπίδρασης
Πρόκειται για δεξιότητες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση θετικών σχέσεων με συνομηλίκους και ενήλικες.
Μεταξύ άλλων, ο παιδαγωγός δείχνει στο παιδί πώς να προσεγγίζει θετικά τους συνομηλίκους του, να εκφράζει ξεκάθαρα και κατάλληλα τις ανάγκες του, να εντάσσεται στις ομάδες των συνομηλίκων του κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων ή παιχνιδιού, να εφαρμόζει την εναλλαγή σειράς, να αποδέχεται τους

«διαφορετικούς» συνομηλίκους του, να χρησιμοποιεί κατάλληλα σήματα μη λεκτικής επικοινωνίας, να μοιράζεται και να περιμένει (Broadhead, 2003). Ο παιδαγωγός μαθαίνει στο παιδί ότι μπορεί «να χρησιμοποιεί τις λέξεις του» ώστε οι άλλοι άνθρωποι να μπορούν να καταλάβουν τι σκέπτεται και πώς νοιώθει. Μαθαίνει στο παιδί να ρωτάει: «Μπορώ να παίξω κι εγώ μαζί σας;» ή να εκφράζει λεκτικά τη δυσαρέσκειά του λέγοντας: «Μου άρπαξες το παιχνίδι από τα χέρια μου και αυτό δεν μου αρέσει!». Βοηθά το παιδί να αντιληφθεί ότι όλοι είναι χαρούμενοι όταν χρησιμοποιεί τις λέξεις του,ενώ όταν γκρινιάζει, κλαίει συνέχεια και φωνάζει, «πληγώνονται» τα αυτιά των άλλων και μπορεί να θυμώσουν ή να στεναχωρηθούν.

δ) Αυτοεκτίμηση

Στην ευρεία της έννοια, περιλαμβάνει τη θετική αυτοεικόνα, την αυτοπεποίθηση και την αίσθηση αυτοαποτελεσματικότητας.
Μέσω ενθάρρυνσης, ενίσχυσης, αποδοχής, και επιλογής δραστηριοτήτων σύμφωνων με το αναπτυξιακό επίπεδο κάθε παιδιού, ο παιδαγωγός συμβάλλει καθοριστικά ώστε τα παιδιά να αποκτούν αίσθηση ικανότητας άσκησης ελέγχου στο περιβάλλον, αίσθηση προσωπικής αξίας και αίσθηση υψηλής αυτοαποτελεσματικότητας (Moyer, 2001). Η αυτοεκτίμηση χτίζεται μέσα από την καθοδήγηση του παιδιού στην επιτυχία και τη συσχέτιση της επιτυχίας με τις προσωπικές του δυνατότητες.

ε) Ψυχική ανθεκτικότητα

Πρόκειται για τη θετική προσαρμογή του ατόμου παρά τις αντιξοότητες της ζωής. Με άλλα λόγια, είναι η δεξιότητα της ανάκαμψης (bounce back) εν μέσω εμποδίων και δυσκολιών. Άλλωστε η ζωή δεν έχει να κάνει με το πόσο γρήγορα τρέχεις ή με το πόσο ψηλά ανεβαίνεις αλλά με το πόσο καλά ισορροπείς! Ο παιδαγωγός λοιπόν είναι ένα από τα πρόσωπα εκείνα που μπορούν να κάνουν τα ευάλωτα παιδιά να μην σπάσουν όσο κι αν λυγίσουν και που μπορούν να τα βοηθήσουν να συνεχίσουν να ισορροπούν.
Οι δυνατές και υποστηρικτικές σχέσεις είναι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για επιτυχημένη προσαρμογή και ψυχική ανθεκτικότητα μπροστά στις στρεσογόνες συνθήκες και στις δυσχέρειες της ζωής. Ο παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας αποτελεί σημαίνον πρόσωπο, καθώς έχει τη δυνατότητα να καλλιεργήσει ουσιαστική σχέση με όλα τα παιδιά και ακόμα περισσότερο με αυτά που είναι πιο ευάλωτα. Μπορεί να εμπνεύσει ένα παιδί να ακούει και να καταλαβαίνει, να χτίζει δυνατές σχέσεις, να σκέφτεται θετικά, να νιώθει χαρούμενο, να πιστεύει στις δυνατότητές του, να βασίζεται στα προτερήματά του και να έχει την πίστη ότι μπορεί να καταφέρει να ξεπεράσει όλα τα εμπόδια (Bouillet, Pavin Ivanec, & Miljević-Riđički, 2014).

Συμπερασματικά, το έργο του παιδαγωγού προσχολικής ηλικίας είναι αδιαμφισβήτητα πρωτίστως έργο αγωγής, διαπαιδαγώγησης και εκπαίδευσης και η όποια υποβάθμιση του ρόλου του οδηγεί ευθέως στην υποβάθμιση της σημασίας και της αξίας που δίνουμε στα ίδια τα παιδιά μας και, κατ’ επέκταση, στους αυριανούς πολίτες της κοινωνίας μας. Σε μια εποχή όπου η βία και η εγκληματικότητα αυξάνονται ραγδαία, όπου οι άνθρωποι απομονώνονται από το συνάνθρωπο και λειτουργούν συχνά υπό το κράτος του φόβου και της ανάγκης αυτοπροστασίας, όπου ψυχικές διαταραχές όπως η κατάθλιψη εκδηλώνονται με

όλο και μεγαλύτερη συχνότητα, η επένδυση στην δημιουργία συναισθηματικά υγιών, κοινωνικά ανθεκτικών και νοητικά σκεπτόμενων ανθρώπων πρέπει να αποτελεί κυρίαρχο στόχο κάθε βαθμίδας της εκπαίδευσης, πρωτίστως όμως της προσχολικής αγωγής, καθώς οι δυνατότητες επίτευξης τέτοιου είδους στόχων είναι απεριόριστα μεγαλύτερες κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας παρά αργότερα.

Επομένως, κάθε είδους θεώρηση των πλαισίων προσχολικής αγωγής ως χώρων φύλαξης των παιδιών είναι αναχρονιστική, απαρχαιωμένη και στερείται παντελούς στήριξης από τα επιστημονικά δεδομένα.

Γιατί αυτό που κάνει ο παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας μπορεί να συνοψιστεί σε δύο μόνο λέξεις: "ΦΤΙΑΧΝΕΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ!"

Σας ευχόμαστε ΚΑΛΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ!!!

Ο ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΟΣ — Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΛΩΝΑΣ — ΝΙΚΟΣ ΧΟΥΡΣΑΛΑΣ

* Κατερίνα Μανιαδάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχοπαθολογίας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Αγωγής και Εκπαίδευσης 2018, «Επανεξετάζοντας την Προσχολική Αγωγή και Εκπαίδευση στο Διεθνές Περιβάλλον» 2018, Θεσσαλονίκη Μάριος 2018, ΠΑΣΥΒΝ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bergen, D., & Coscia, J. (2001). Έρευνα εγκεφάλου και Παιδική Εκπαίδευση: Επιπτώσεις για Εκπαιδευτικούς. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Bouillet, D., Pavin Ivanec, T., & Miljević-Riđički, R. (2014). Η ανθεκτικότητα των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας και η ετοιμότητά τους για την οικοδόμηση της ανθεκτικότητας των παιδιών. Αγωγή Υγείας, 114, 435-450.
- Broadhead, P. (2003). Παιχνίδι και μάθηση στα πρώτα χρόνια: ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και συνεργασίας. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Bruce, T. (2012). Προσχολική εκπαίδευση (4η έκδ.). Λονδίνο: Hachette.
- Campbell, F., Conti, G., Heckman, JJ, Moon, SH, Pinto, R., Pungello, E., & Pan, Y. (2014). Οι επενδύσεις στην πρώιμη παιδική ηλικία ενισχύουν σημαντικά την υγεία των ενηλίκων. Science, 343 (6178), 1478-1485.
- Cozolino, L. (2014). Η νευροεπιστήμη των ανθρώπινων σχέσεων: Η προσκόλληση και ο αναπτυσσόμενος κοινωνικός εγκέφαλος (2η έκδ.). Νέα Υόρκη: WW Norton & Company.
- Galván, A. (2010). Νευρική πλαστικότητα ανάπτυξης και μάθησης. Human Brain Mapping, 31, 879-890.
- Heckman, J., Rodrigo, P., & Savelyev, P. (2013). Κατανόηση των μηχανισμών μέσω των οποίων ένα σημαντικό πρόγραμμα πρώιμης παιδικής ηλικίας ενίσχυσε τα αποτελέσματα των ενηλίκων. American Economic Review, 103, 2052-86.
- Johnson, MH, Jones, EJH, & Gliga, T. (2015). Προσαρμογή εγκεφάλου και εναλλακτικές αναπτυξιακές τροχιές. Development and Psychopathology, 27, 425-442.

- Kochanska, G., Coy, KC, & Murray, KT (2001). Η ανάπτυξη της αυτορρύθμισης στα πρώτα τέσσερα χρόνια της ζωής. Child Development, 72, 1091-1111.
- Kron, F.W. (2012). Βασικές γνώσεις παιδαγωγικής επιστήμης. Αθήνα: Ίων.
- Moyer, J. (2001). Το παιδοκεντρικό νηπιαγωγείο: ένα έγγραφο θέσης: Διεθνής Ένωση για την παιδική εκπαίδευση. Παιδική Αγωγή, 77, 161-166.
- National Association for the Education of Young Children, NAYEC, (2003). Πρόγραμμα σπουδών, αξιολόγηση και αξιολόγηση προγράμματος για την πρώιμη παιδική ηλικία: Δημιουργία ενός αποτελεσματικού, υπεύθυνου συστήματος σε προγράμματα για παιδιά που γεννιούνται έως την ηλικία των 8 ετών [δήλωση θέσης]. Washington, DC: Συγγραφέας.
- Webster-Stratton, C., & Reid, MJ (2004). Ενίσχυση της κοινωνικής και συναισθηματικής ικανότητας σε μικρά παιδιά – Η βάση για την πρώιμη σχολική ετοιμότητα και επιτυχία: Πρόγραμμα Σπουδών Κοινωνικών Δεξιοτήτων και Επίλυσης Προβλημάτων Απίστευτων Χρόνων στην Τάξη. Βρέφη & μικρά παιδιά, 17, 96-113.